

Eutanasia în opera lui Eminescu?

Euthanasia in the Work of Eminescu?

Aurora CIUCĂ¹

Rezumat: Ultimul poet romantic român, iremediabil îndrăgostit de natură a fost, în același timp, o voce puternică și un spirit justițiar. Deși nu a studiat dreptul, a fost auditor la cursuri în perioada șederii la Berlin, astfel încât, în multe dintre poeziile sale abordează teme sociale. În același timp, într-una dintre nuvele găsim, în nuce, trimiteri la una dintre cele mai controversate probleme ale zilelor noastre: eutanasia. A fost Eminescu preocupat, *avant la lettre*, de ”moartea bună”? Este întrebarea la care încercăm să răspundem în această lucrare.

Cuvinte-cheie: Drept, eutanasiе, poezie, Eminescu.

Abstract: The last Romanian romantic poet, irremediably in love with nature, was, at the same time, a strong voice and a righteous spirit. Although he did not study law, he was an auditor at courses during his stay in Berlin, so that in many of his poems he addresses social themes. At the same time, in one of the short stories we find, in a nutshell, references to one of the most controversial issues of our days: euthanasia. Was Eminescu preoccupied, *avant la lettre*, with the “good death”? This is the question we try to answer in this paper.

Keywords: law, euthanasia, poetry, Eminescu.

1. Introducere

Pentru români, Eminescu nu are nevoie de prezentare, este Poetul prin excelență, romanticul cu un destin zbuciumat care a ars intens și a lăsat posterității poeme nemuritoare. A fost printre foarte puținii poeți apreciați de cei mai mari critici români, Titu Maiorescu și George Călinescu; primul l-a încurajat să scrie și cel de-al doilea l-a numit *cel mai mare poet pe care l-a ivit și-l va ivi vreodată, poate, pământul românesc*, subliniindu-i genialitatea în una dintre cele mai frumoase fraze scrise în literatura noastră: *Ape vor seca în albie și peste locul îngropării sale va răsări pădure sau cetate, și câte o stea va veșteji pe cer în depărtări, până când acest pământ*

¹ Profesor univ. dr. hab., Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava / Universitatea „Titu Maiorescu” București; aurora_ciuca_2000@yahoo.com

să-și strângă toate sevele și să le ridice în țeava subțire a altui crin de tăria parfumurilor sale².

Natura, timpul, dragostea, cosmosul, condiția geniului și moartea sunt temele sale predilecte pe care le tratează filosofic, cu o rară profunzime, și care se intersectează în diferite moduri.

Tema morții, care a însoțit epocile, intră în mitologie prin Thanatos și Hypnos (fiii lui Nyx, zeița Noptii și ai lui Erebus, zeul Întunericului) pe care Hesiod îi descrie ca „zei îngrozitori” ce trăiesc în „norul beznelor dese”³, pe tărâmul unde „soarele strălucitor nu se uită niciodată la ei cu razele sale, nici când urcă în cer, nici când coboară din cer”. Dacă Hypnos (ca prefigurare a morții) „umblă în pace peste pământ și pe spatele lat al mării și este bun cu oamenii”, Thanatos „are o inimă de fier, iar spiritul înăuntrul lui este nemilos ca arama; pe oricine dintre oameni l-a prins odată, îl ține strâns și este urât până și zeilor fără moarte”⁴. Legenda spune că singurul care a reușit să-l țină captiv pe Thanatos a fost Sisif și, câțiva ani, nimeni n-a murit. Thanatos este simbol al morții liniștite, nu al celei violente.

Omul percepe moartea ca pe o tristă certitudine și caută să o facă tot mai îndepărtată sau chiar să o învingă prin eliberarea de vulnerabilități și prin alegerea momentului acestui *supremum exitus*. Moartea „bună”, fără suferință, eutanasia, concept cu rădăcini etimologice în antichitatea elină a preocupat oamenii în toate epocile.

2. De-a lungul timpului, ca și astăzi, opiniile despre eutanisie au fost divizate

Socrate, Platon, stoicul Zennon, adepții lui Epicur și ai lui Heraclit acceptau ideea. La fel, împăratul roman Hadrian care o considera un „mod nobil în care oamenii însemnați părăsesc lumea”. Suetoniu, se pare, este primul care folosește termenul în celebra lucrare *Viețile celor doisprezece Cezari*, cu referire la împăratului Octavianus Augustus care *ori de câte ori auzise că cineva a murit repede și fără să sufere, îi ruga pe zei să îi dea și lui o eutanisie similară*⁵

Francis Bacon (în *Euthanasia medica* și în *Novum organum*) scrie despre moartea ușoară, fericită chiar, datorată unui medic care înlătură suferințele trupului (dar distinge între eutanasia „exterioară” și cea „interioară” care presupune și „pregătirea sufletului”)⁶.

² George Călinescu, *Viața lui Mihai Eminescu*, Editura Cultura Națională București, 1932, p. 335.

³ Hesiod, *Nașterea zeilor (Teogonia) Munci și zile. Scutul lui Heracles*, Editura Univers, București, 1973, p. 47.

⁴ *Idem*.

⁵ Suetoniu. *Viețile celor doisprezece Cezari*. București, Editura Politica, 1998, p.19 și Philippe Letellier, History and Definiton of a Word, in *Euthanasia: Ethical and Human Aspects*, Council of Europe.

⁶ *The Major Works by Francis Bacon*, ed. By Brian Vickers, p. 630. În *Novum Organum*, Bacon se referă la medicul care trebuie „să îndulcească suferința agoniei”.

David Hume elaborează o teorie despre eutanasia pornind de la relația om-societate și afirmă: „Dacă sinuciderea ar fi considerată o crimă, doar lășitatea ne poate împinge la ea. Dacă nu este nicio crimă, atât prudența, cât și curajul ar trebui să ne angajeze să ne eliberăm imediat de existență atunci când aceasta devine o povară. Este singurul mod prin care putem fi atunci folositori societății, dând un exemplu care, dacă ar fi imitat, ar păstra tuturor șansa de fericire în viață și l-ar elibera efectiv de orice pericol de mizerie”⁷. Mai mult, în siajul ideilor lui Plinius care considera puterea de a se sinucide ca „un avantaj pe care oamenii îl au chiar și asupra divinității”, argumentează: *Deus non sibi potest mortem consciscere, si velit, quod homini dedit optimum in tantis vitae poenis* („Dumnezeu nu poate să se sinucidă, pentru că a acordat omului darul suprem printre pentru toate suferințele vieții”).⁸

Pe de altă parte, Hippocrate, părintele medicinei, era împotriva acestei practici și a pledat pentru susținerea vieții. La fel, Sf. Augustin și Toma din Aquino. Acesta din urmă afirma că eutanasia „contrazice instinctul de supraviețuire” calificând-o drept lășitate. Cu toate acestea, a acceptat că poate fi permisă în timpul războaielor sângeroase ca formă de *jus misericordia*.

În secolul al XIX-lea se practică uciderea din compasiune (în cazul celor nedemni, malformați, demenți) dar și eutanasia eugenică (pentru nou-născuți), cea rasială (nazism) dar și economică (cu privire la bătrâni, demenți). Dincolo de argumente filosofice și religioase, eutanasia s-a practicat în Japonia ca mod de conservare.

În secolul al XX-lea statul american Ohio devine primul în care eutanasia este o practică legal acceptată. În Europa, după cum se știe, legalizarea eutanasiilor s-a realizat în câteva state (Olanda, Belgia, Luxembourg, Spania, Portugalia, Elveția, Austria - care a optat pentru sinuciderea asistată) și dezbaterile continuă, folosind, paradoxal, același argument suprem, atât *pro* cât și *contra*: demnitatea ființei umane.

3. A abordat Eminescu, *avant la lettre*, tema eutanasiilor?

Deși nu a studiat dreptul, știm că poetul a fost auditor extraordinar la Facultatea de Drept și Filosofie în perioada șederii la Viena și la Berlin (1869-1872) astfel încât, în multe dintre scrierile sale abordează teme juridice și sociale. În plus, era pasionat de marile teme ale romantismului european și de filosofie (îi cunoștea pe antici, mai ales pe Platon) și îi venera pe Schopenhauer, pe Kant (din opera căruia, la îndemnul lui Titu Maiorescu, a tradus la Berlin-„Critica rațiunii pure”) și pe Shakespeare care i-au marcat profund devenirea intelectuală.

Deși Eminescu filosofează mult pe tema morții, mă voi opri doar la câteva exemple. În extraordinarul poem *Odă în metru antic*, moartea, ca lecție a vieții („nu credeam să învăț a muri vreodată/pururi tânăr, înfășurat în manta-mi/) este inevitabilă chiar și pentru cei care, ca și el, au avut statura geniului trăind într-un

⁷ David Hume, *Natural History*, 2.5.77.

⁸ *Idem*.

univers ideatic inaccesibil semenilor. Ca și Schopenhauer, Eminescu percepe viața ca pe o „suferință [...], dureros de dulce/, ca pe o confruntare dintre eros și thanatos, căreia doar «voluptatea morții» / îi poate pune capăt. Poemul se încheie cu tulburătorul strigăt „pe mine, mie, redă-mă”, care înseamnă acceptarea condiției de muritor cu convingerea că moartea nu este ultima frontieră, că renașterea și regăsirea sinelui sunt posibile.

În cel mai cunoscut și cântat poem, *Mai am un singur dor*, moartea înseamnă „somnul lin”, la marginea mării, în apropierea codrului și a copacului său preferat, teiul. „Să-mi fie somnul lin/ Și codrul aproape/ Pe-ntinsele ape/ Să am un cer senin”/”Alunece luna/ Prin vârfuri lungi de brad./...Deasupra-mi teiul sfânt/Să-și scuture creanga.” Altfel spus, o moarte bună.

Natura (reprezentată de teiul adorat) apare ca o punte de legătură între viață și moarte în poezia *O, mamă...*” Când voi muri, iubito, la creștet să nu-mi plângi;/ Din teiul sfânt și dulce o ramură să frângi,/ La capul meu cu grijă tu ramura să-ngropi,/ Asupra ei să cadă a ochilor tăi stropi;/ Simți-o-voi odată umbrind mormântul meu.../ Mereu va crește umbra-i, eu voi dormi mereu.”

4. Nuvela „Cezara”

Ca și în poezie, unde moartea este departe de a avea o reprezentare înfricoșătoare, în frumoasa și trista nuvelă, *Cezara* găsim trimiteri la această problemă controversată a zilelor noastre. Publicată pentru prima oară în 1876, când Eminescu avea 26 de ani, este printre primele nuvele fantastice din literatura noastră în care, „marele romantism este logodit cu noaptea mileniilor”.⁹ Intriga este simplă, o poveste de dragoste dintre contesa Cezara (o rebelă care se sustrage unui statut familial predestinat, unei căsătorii forțate) și Ieronim (un călugăr neadaptat), care se retrag din lume pe o insulă paradisiacă, necunoscută unde-și găsesc moartea.

El, cu „o frunte naltă și egal de largă asupra căreia părul formează un cadru luciu și negru stă așezată deasupra unor ochi adânciți în boltele lor și deasupra nasului fin, o gură cu buze subțiri, o bărbie rotunjită, ochii mulțumiți, cum am zice, de ei înșiși privesc c-un fel de conștiință de sine care-ar putea deveni cutezare, expresia lor e un ciudat amestec de vis și rațiune rece”. Ea, având fața „de-o albeață chilimbarie” acei ochi ”de-un albastru întuneric care sclipesc în umbra genelor lungi și devin prin asta mai dulci, mai întunecoși, mai demonici”, părul „blond pare-o brumă aurită, gura dulce, cu buza dedesupt puțin mai plină”.

Insula încunjurată din toate părțile de stânci nepătrunse care stau ca un zid dinspre mare, astfel încât suflet de om nu poate ști acest rai pământesc este locul unde, la rândul-i, bătrânul Euthanasius, unchiul lui Ieronim, își trăise robinsonada și despre a cărei existență îi povestește printr-o scrisoare cu iz testamentar și profetic.

⁹ Dan Hăulică, Eminescu și marele romantism, în Zoe Dumitrescu-Buşulenga, *Eminescu și romantismul german*, Editura Nicodin Caligraful, Putna, 2016, p. 14.

Spațiul magic creat de Eminescu pentru frumoasa Cezara este cel în care se întâlnesc „beatitudinea vieții adamice” și „beatitudinea morții frumoase”¹⁰, după cum spune Mircea Eliade, celebrul istoric al religiilor care, fascinat de frumusețea nuvelei o analizează. Insula, ca loc al începutului, al devenirii (în hermeneutică călinesciană prin întoarcerea în apa primordială) și al sfârșitului celor aleși, al „fericiților” retrași în insulele morții dar totodată ale nemuririi, devine, ca și moartea, *leitmotiv* al creației eminesciene¹¹. În viziunea lui Eminescu, Cezara și Ieronim sunt „aleși” care primesc clipa suspendată în nemărginit (după cunoscuta formulă kantiană) după care se sustrag timpului, intrând în *arheu*.

Scrisoarea lui Euthanasius dezvăluie, pe lângă secretul prezenței insulei, o întreagă filosofie existențială. Refugiul, evadarea din realitatea imediată, mereu apăsătoare și generatoare de suferință și căutarea intuitivă a sinelui este condiția intrării pe insulă, parola de acces, cum am spune astăzi.

Peștera, poarta de intrare pe insulă, amintește de mitul platonician¹², de drumul inițiativ spre cunoașterea de sine (soare, paradis, perfecțiune) și de depășirea prejudecăților care ne limitează. Mitul este însă îmbogățit cu viziunea eminesciană specifică basmelor românești referitoare la trecerea spre lumea „cealaltă”: „unica poartă de intrare este o stâncă mișcătoare ce acoperă măiestru gura unei peștere care duce pân-înăuntrul insulei.

Nuvela eminesciană împletește firesc frumusețea sentimentelor cu cea a naturii și este încărcată de simboluri și metafore. Povestea începe într-o dimineață de vară, în care „marea-și întindea nesfârșita-i albăstrime, soarele se ridica încet în seninătatea adânc-albastră a cerului, florile se trezeau proaspete după somnul lung al nopții, stâncile negre de rouă abureau și se făceau sure, numai p-ici pe coala cădeau din ele, lenevite de căldură, mici bucăți de nisip și piatră”.

Pe insulă, bătrânul Euthanasius a produs hrana zeilor, mierea, instalând o prisacă și, sculptor fiind, și-a dedicat creația iubirii adamice, (primitive, cum o numește Eminescu) : *Pe un perete e Adam și Eva.... Nici unul din ei nu știe încă ce-nsemnează iubirea... ei se iubesc fără s-o știe... formele sunt virgine și necoapte... în expresia feței am pus duioșie și nu pasiune, este un idil liniștit și candid între doi oameni ce n-au conștiința frumuseții, nici a goliciunii lor.*

Din repulsie față de ideea de descompunere a corpului, Eminescu imaginează o frumusețe aparte morții lui Euthanasius și un „mormânt” înconjurat de apele unei cascade și de vegetație bogată care să-l reunească cu natura pentru eternitate.

Înțelepciunea sihastrului detașat de existența lumească vine din observarea naturii și a vieții perfecte a albinelor sale și nu din „doctrinile pozitive, fie religioase, filozofice, de drept ori de stat [care] nu sunt decât tot atâtea pledoarii ingenioase ale minții, al acestui advocatus diaboli care e silit de voință ca să argumenteze toate celea. Acest mizerabil avocat e silit să puie toate într-o lumină strălucită și, fiindcă existența

¹⁰ Mircea Eliade, *Insula lui Euthanasius*, Humanitas, 2008, p.12.

¹¹ Descrierea amintește de „insulele fericiților” (sau Leukos) care, în culturile celtice, egiptene, elene erau insulele morții (dar accesibile numai pentru cei aleși: eroi, nobili, inițiați).

¹² Palton, *Republica*, Cartea a VII-a, p. 25.

este în sine mizerabilă, el e nevoit să împodobească cu flori și c-o aparență de profundă înțelepciune mizeria existenței, pentru a înșela în școală și în biserică pe tucanii cei mici, care intră abia în scenă, asupra valorii vieții reale. Pentru lucrătorii statului onoarea, pentru soldați gloria, pentru principi strălucirea, pentru învățați renumele, pentru proști cerul, și astfel o generațiune înșeală pe cealaltă prin acest advocatus diaboli moștenit, prin acest sclav silit la șireție și sofisme, care aicea se vaieră ca popă, colo face mutre serioase ca profesor, colo parlamentează ca avocat, dincolo taie fețe mizerabile ca cerșitor”.

Recunoaștem aici pesimismul lui Schopenhauer care afirmă primatul voinței omului în reprezentarea lumii și în comportament și concepția acestuia despre lumea în care triumfă răul și non-sensul și influența filosofului german asupra lui Eminescu.

Metafizica eminesciană se inspiră și din budism. Concepțiile despre reîncarnare, identificarea *eului* cu ființa persoanei iubite și Nirvana, starea supremă de eliberare de suferință dar și de renașteri ulterioare, sunt prezente în nuvelă.

Sihastrul face o frumoasă confesiune: *Eu, mulțămită naturii, m-am dezbrăcat de haina deșertăciunii. Totodată, vorbește despre bătrânețe ca despre o moarte înceată și despre moarte ca despre o trecere molcomă și firească : Voi adormi... de nu m-aș trezi numai iar...*

Finalul amintește de dilematica întrebarea shakespeariană (și, totodată, subliniază admirația lui Eminescu pentru marele Will): *A muri! A dormi! Și-atâta tot! Printr-un vis știm că punem capăt durerilor sufletului și miilor de lovituri naturale la care corpul este supus... Desigur, e un sfârșit ce poate fi dorit cu plăcere. A muri ! A dormi! A dormi, poate a visa! Da, aici e greutatea. Căci în acest semn al morții, ce visuri puteam să avem când am scăpat de necazul vieții. La aceasta trebuie să ne gândim. Acesta e motivul care prelungește în mod mizerabil viața, căci cine ar putea să-ndure biciul și disprețul timpului, nedreptățile tiranului, insultele omului orgolios, suferințele iubirii disprețuite, anânările dreptății, obrăznicia funcționarilor și loviturile de picioare pe care le primește pe nedrept meritul cel răbdător, când singur și-ar putea cineva să-și aducă liniște cu un simplu pumnal?*¹³

5. Concluzii

Concluziile se desprind de la sine. Fără a face o pledoarie explicită, este evident că Eminescu a aprofundat tema și a fost atras de ideea acceptării eutanasiei. În poezii, aceasta poate fi citită ca voluntară și prematură (re)întoarcere în neant, În nuvelă, numele sihastrului, neobișnuit pentru numele românești (vechi sau noi), a fost ales pentru a sugera apropierea de Thanatos. Chiar și alegerea sihăstriei ca mod de viață poate fi interpretată ca moarte socială (prin retragerea din lume în propriul vis edenic) care, apoi, este desăvârșită de moartea biologică. Pe de altă parte, scrisoarea lui Euthanasius care pune accentul pe viața demnă a omului, conectat la natură și la frumusețea umană nealterată invită la meditație. Dualitatea

¹³ William Shakespeare, *Hamlet* (III, I, 6-65), Parallel Texts. Translated into Romanian by Victor Anestin, 1908, 114-116, Editura Librăriei Alcalay&Co, București, 1908.

conceptului de demnitate continuă să fie dilematică. Finalul scrisorii lui Euthanasius este de fapt, definiția morții ca „o *trecere molcomă și firească*” adică, moarte ...bună.

Referințe:

- Călinescu G., *Viața lui Mihai Eminescu*, Editura Cultura Națională, București, 1932.
Dumitrescu-Bușulenga Z., *Eminescu și romantismul german*, Editura Nicodin Caligraful, Putna, 2016.
Eliade M., *Insula lui Euthanasius*, Humanitas, 2008.
Hesiod, *Nașterea zeilor (Teogonia) Munci și zile. Scutul lui Heracles*, (traducerea Dumitru T. Burtea), Editura Univers, București, 1973
Palton, *Republica* (Cartea a VII-a), Editura Antet Revolution, 2010
Shakespeare W., *Hamlet (III, I, 6-65), Parallel Texts.*, translated into Romanian by Victor Anestin, 1908, 114-116, Editura Librăriei Alcalay&Co, București, 1908.
Suetoniu. *Viețile celor doisprezece Cezari*. Editura Politica, București, 1998.
Letellier Ph., History and Definiton of a Word, in *Euthanasia: Ethical and Human Aspects*, Vol. I, Council of Europe Publishing, ed. Euthanasia. Strasbourg: Council of Europe; Croton-on-Hudson, NY: Manhattan Publishing Co. 2003.

